

Pardayev Mamayunus Qarshibayevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti professori,
iqtisodiyot fanlari doktori.

tel. va telegram: +998 97 793 00 48

Pardayev Olim Mamayunusovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti prorektori,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor.

tel. va telegr: +998 97 918 00 20

Xolikulov Anvar Nematovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, PhD, professor
tel. va telegram: +998 91 523 51 87

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA IQTISODIY TAHLIL ILMIY MAKTABLARI VA ULARNING NAMOYONDALARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida shakllangan iqtisodiy tahlil ilmiy maktablari, ularning rivojlanish bosqichlari va yetakchi namoyondalari keng yoritilgan. Shuningdek, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, diversifikatsiya va innovatsiyalarni joriy etish sharoitida iqtisodiy tahlil fanining dolzarb yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Maqolada iqtisodiy tahlilni takomillashtirish bo‘yicha muhim ilmiy va metodologik takliflar berilgan hamda Samarqand, Toshkent va Farg‘ona ilmiy maktablarining o‘ziga xos jihatlari ochib berilgan. Mazkur tadqiqot iqtisodiy tahlil fanining nazariy va amaliy rivojiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy tahlil, ilmiy maktablar, moliyaviy tahlil, boshqaruv tahlili, SWOT tahlil, funksional qiymat tahlili, makroiqtisodiy tahlil, innovatsiya.

Har qanday fanning shakllanish va rivojlanish tarixini yozganda uning yaratuvchilari, shakllanishiga qo‘shgan hissalar va shu sohaga hissa qo‘shgan olimlar e‘tirof etilishi lozim. Shu tufayli O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy tahlil ilmiy maktablari va ularning namoyondalariga ham e‘tiborni qaratishni maqsadga muvofiq, deb topdik.

O‘zbekiston Respublika iqtisodiyotidagi modernizatsiyalash, diversifikatsiyalash va innovatsiyalarni joriy qilish natijasida sodir bo‘layotgan keskin o‘zgarishlar, unga mos bo‘lgan boshqarish mexanizmini ham takomillashtirishni taqozo qiladi. Bunday iqtisodiy mexanizmlardan biri bo‘lgan iqtisodiy tahlil ham tegishli yo‘nalishlarda modernizatsiyalanishi va takomillashib borishi kerak bo‘ladi. Ushbu zaruratdan kelib chiqib, iqtisodiy tahlil fani ham quyidagi yo‘nalishlarda takomillashishi lozim deb hisoblaymiz. Bu yo‘nalishda quyidagi tavsiyalarimiz mavjud. Bular:

Birinchidan, - hozir respublikamizda ko‘p mulkchilikka asoslangan bozor tizimidagi korxonalar vujudga keldi. Iqtisodiy tahlil ham ana shu sohaga mos holda rivojlanishi lozim;

Ikkinchidan, - O'zbekistonda barcha sohalar, ayniqsa, buxgalteriya hisobi bo'yicha jahon andozalariga mos milliy standartlar tizimi qabul qilindi va amal qilmoqda. Bu esa xalqaro andozalarga mos iqtisodiy tahlil tizimini ham yaratilishini taqozo qiladi. Bu barcha sohalar uchun bir xil metodologik asosga ega bo'lgan moliyaviy tahlilni takomillashtirish lozimligini taqozo qiladi;

Uchinchidan, - mamlakatimizda shakllangan bozor munosabatlarining xususiyatlarini, iqtisodiyotdagi modernizatsiyalash, diversifikatsiyalash va innovatsiyalarni joriy qilish jarayonlarini inobatga olgan holda va buxgalteriya hisobining milliy standartlaridan kelib chiqib, iqtisodiy tahlilning nazariyasini takomillashtirish maqsadga muvofiq;

To'rtinchidan, - O'zbekistonda makroiqtisodiy tahlil amaliy jihatdan obyektiv zaruratga aylandi. Ammo uning nazariyasi va metodo-logiyasi yaratilgan emas. Shu tufayli kelajakda makroiqtisodiy tahlilning nazariy va metodologik asosi ishlab chiqilishi lozim.

Beshinchidan, - olimlar sanoat, qurilish, transport, xizmat va boshqa halq xo'jaligining muhim sohalarini bo'yicha darslik va o'quv qo'llanmalarini yaratishlari ham bugungi kunda kechiktirib bo'lmaydigan vazifalardandir. Bundan kelib chiqib, boshqaruv tahlilining tarmoqlarga mos yo'nalishlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz;

Oltinchidan, - iqtisodiyotga oid barcha o'quv yo'nalishlarida bakalavrlarni va mutaxassisliklar bo'yicha magistrnlarni tayyorlashda ushbu fanni o'quv rejasiga kiritish, ushbu mutaxassisliklarga xos bo'lgan iqtisodiy tahlilga oid o'quv adabiyotlarini yaratish maqsadga muvofiq;

Yettinchidan, - hozirgi obyektiv zaruratdan kelib chiqib, iqtisodiyotning rivojlanishini tizimli o'rganishni ta'minlash maqsadida tizimli tahlilning nazariy va metodologik asoslarini yaratish ham maqsadga muvofiq;

Sakkizinchidan, - korxonalarining strategik yo'nalishlarini to'g'ri belgilash uchun har bir korxonaning kuchli va zaif tomonlarini, imkoniyat va tahdidlarini to'g'ri aniqlashni va shunga asosan uni rivojlantirish bo'yicha tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilishni yo'lga qo'yish uchun SWOT tahlilning nazariy va amaliy yo'nalishlarini yaratish va takomillashtirishni taqozo qiladi;

To'qqizinchidan, - korxonaning rivojlanishini va samaradorligini oshirishda ular tomonidan bajariladigan funksiyalarni asosiy, yordamchi, qo'shimcha, nokerak va zararli turlarga bo'lib, har birini qiymat jihatidan baholashni yo'lga qo'yish uchun funktsional qiymat tahlilini rivojlantirishni taqozo qiladi;

O'ninchi, - hozirgi paytda juda ko'plab yangi tarmoqlar, tadbir-korlik subyektlari paydo bo'lmoqda. Bularning ham samaradorligi va raqobatbardoshligini ta'minlash uchun sohaning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga oladigan iqtisodiy tahlil usullarini yaratishni taqozo qiladi. Bu esa o'z navbatida alohida tarmoqlar faoliyatini tahlilini yaratish zaruratini tug'diradi.

Ushbu tadbirlarning amalga oshirilishi mustaqil davlatimizning mustaqil fani – xo'jalik faoliyatini tahlil qilishga bag'ishlangan "Iqtisodiy tahlil" fanining

vujudga kelishi va rivojlanishi uchun asos bo‘ladi. Bu fanning kelajakda ahamiyati keskin oshadi, chunki bozor munosabatlari sharoitida turli mulk shakliga ega bo‘lgan korxonalarining xo‘jalik faoliyatini chuqur o‘rganishni, tahlil qilishni va iqtisodiy jihatdan asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishni taqozo qiladi. Shu tufayli mamlakatimizda iqtisodiy tahlil fani bilan olimlarimiz tizimli ravishda shug‘ullanib kelmoqdalar va turli hududlarda ilmiy maktablarning shakllanishiga sababchi bo‘ldilar.

Quyida O‘zbekistonda shakllangan iqtisodiy tahlil maktablari namoyondalarining ayrimlrini keltirishni maqsadga muvofiq, deb topdik. Chunki bugungi kunda O‘zbekistonda iqtisodiy tahlilning bir qancha maktablari shakllangan. Ushbu maktblarda iqtisodiy tahlilga oid adabiyotlar va yosh kdrlar, shu jumladan ilmiy darajali olimlar (PhD, DCs) ham tayyorlanmoqda. Ushbu maktablar va ularning namoyondalari quyidagi jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekistonda shakllangan tahlilga oid ilmiy maktablarning namoyondalari

Iqtisodiy tahlil ilmiy maktablarining nomlari	Ilmiy maktab namoyondalari	Iqtisodiy tahlilning qaysi yo‘nalishida ish olib borilishi
Samarqand maktabi	I.T.Abdukarimov, M.Q.Pardayev, M.E.Po‘latov, B.I.Isroilov, Obid Pardayev, J.I.Isroilov, K.B.Urazov, A.Abdiyev, S.N.Tashnazarov, U.X.Xudayberdiyev, F.A.Safarov, A.N.Xalikulov, T.Q.Qudratov, O.M.Pardayev, Z.Yu.Aminov, D.K.Usmanova, T.I.Yaxyayev, A.V.G‘apparov S.A.Babanazarova, I.R.Berdikulova, Sh.O.Kuvandikov, H.A.Raximov, Sh.S.Oltayev, Ozoda Pardayeva va boshqalar	Iqtisodiy tahlil nazariyasi, Iqtisodiy tahlil, Moliyaviy va boshqaruv tahlili, Funksional qiymat tahlili, Loyiha tahlili, Xizmat ko‘rsatish sohasi faoliyati tahlili, Turistik firmalar faoliyati tahlili, Mehmonxona xo‘jaliklari faoliyati tahlili, Marketing tadqiqotlarida statistik tahlil, Soliqlar tahlili, Xususiy korxonalar faoliyati tahlili, Alohida tarmoqlar faoliyati tahlili, Oilaviy korxonalar tahlili, Biznes tahlil asoslari, Inson resurslari analitikasi, Zamonaviy strategik tahlil kabilar.
Toshkent maktabi	A.H.Shoalimov, A.V.Vahabov, M.Yu.Rahimov,	Iqtisodiy tahlilning nazariy asoslari, Moliyaviy va boshqaruv tahlili, Funksional

	A.T.Ibrahimov, B.A.Hasanov, N.Ishankulov, M.A.Ikromov, Ye.Ergeshev, B.I.Isroilov, Sh.R.Xolmo‘minov, O.T.Ostanakulov, L.T.Abduxalilova, R.A.Isayev, U.K.Yakubov, X.I.Axmadjonov N.N.Mavlanov, O.I.Ochilov, Z.A.Sagdillayeva, U.A.Nurmanov, I.X.Choriyev, Sh.A.Tojiboyeva, G.A.Ibragimov, A.B.Abdullayev, M.T.Abdujabborova, M.M.Ismoilova, A.S.Boltayev, N.R.Samadova, [B.J.Hakimov], N.N.Kalandarova, B.B.Alimov va boshqalar	qiymat tahlili, Loyiha tahlili, Iqtisodiyot subyektlar moliyaviy holatining tahlili, Mehnat ko‘rsatkichlari tahlili, Paxta tozalash korxonalari xo‘jalik faoliyati tahlili, Alohida tarmoqlar tahlili kabilar.
Farg‘ona maktabi	D.Q.Qudbiyev, I.N.Ismanov, G.Davlyatova, A.Xo‘jayev O.To‘ychiyeva, A.Salimov va boshqalar	Asosiy vositalar tahlili. Boshqaruv tahlili, Kompleks tahlil kabi yo‘nalishlar

Mazkur jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Samarqandning tahlil maktabida ilk bor “Iqtisodiy tahlil nazariyasi” fanini o‘zbek tilida nashr qilishga muvaffaq bo‘lgan. Mazkur maktab namoyondalari “Xo‘jalik faoliyati tahlili” hamda “Moliyaviy va boshqaruv tahlili” fanlaridan ham birinchilar qatorida o‘zbek tilida o‘quv adabiyotlarini tayyorlashga muvaffaq bo‘ldilar. Xorijiy davlatlarda keng qo‘llanilib, ma‘lum darajada samaradorlikka erishishga muvaffaq bo‘lgan “Funksional qiymat tahlili” ham Samarqand maktabiga mansub. Ushbu fandan o‘quv qo‘llanma ham yaratildi va talabalar va magistrilar tanlov fani sifatida ham ushbu tahlilni o‘rganishga muvaffaq bo‘lishdi.

Shuningdek, bozor munosabatlarida iqtisdiy mexanizmlardan biri bo‘lgan “Loyiha tahlili” ham ilk bor samarqandlik olimlar qalamiga mansub bo‘lib, o‘zbek tilida nashrdan chiqarildi. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti yo‘nalishidan kelib chiqib, “Xizmat ko‘rsatish sohasi faoliyati tahlili” ham samarqandlik olimlar tomonidan tayyorlandi. “Turistik firmalar faoliyati tahlili”

va “Mehmonxona xo‘jaliklari faoliyatining iqtisodiy tahlili” ham bugungi kun talabidan kelib chiqqan holda ilk bor ushbu maktab olimlari tomonidan yoritildi.

Bozor munosabatlarida marketing tadqiqotlari bozor subyektlari uchun muhim ahamiyatga ega ekanligidan kelib chiqib, “Marketing tadqiqotlarida statistik tahlil” fani ham ilk bor ushbu maktab namoyonadalari tomonidan tayyorlandi. Keyinchalik darslik sifatida Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti olimlari (M.A.Ikromov, L.T.Abduxalilova) tomonidan tayyorlandi. Bunga ham hammuallif sifatida M.Q.Pardayev ishtirok etdi.

Hozirgi sharoitda o‘ziga xos tarmoqlarning rivojlanishi “Alohida tarmoqlar faoliyati tahlili”ni yaratishni taqozo qildi. Bu borada ham ushbu maktabda ancha ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunlarda ham tahlilning yangi yo‘nalishlari paydo bo‘ldi. Bular jumlasiga 2025-2026-yillarda nashr qilingan “Oilaviy korxonalar tahlili”, “Biznes tahlil asoslari”, “Inson resurslari analitikasi” “Zamonaviy strategik tahlil” kabilarni misol keltirish mumkin.

Toshkent tahlil maktabi “Iqtisodiy tahlilning nazariy asoslari”ni hamda “Moliyaviy va boshqaruv tahlili” fanlaridan o‘quv adabiyotlarini tayyorlashda ham katta xizmat qildi. “Funksional qiymat tahlili” fanini samarqandlik olimlar maktabi vakillari bilan hamkorlikda tayyorlashga muvaffaq bo‘ldi. “Loyiha tahlili”dan ham o‘quv adabiyotlarini tayyorlashda mazkur maktab olimlari salmoqli hissa qo‘shib kelmoqdalar. “Iqtisodiyot subyektlari moliyaviy holatining tahlili” fanidan darslik ham mazkur maktab olimlari tomonidan yaratilgan. Hozirgi paytda “Alohida tarmoqlar tahlili” fanidan ham ayrim adabiyotlar tayyorlanmoqda.

Farg‘ona maktabi vakillari D.Q.Qudbiyea, I.N.Ismanovlar ham asli Samarqandning tahlil maktabida shakllangan. Ularning tahlilga oid adabiyotlari asosan “Asosiy vositalar tahlili”ga bag‘ishlangan. Ushbu maktablarda ham yosh kadrlar tayyorlanib, tahlil maktabining yangi avlodi yetishib chiqmoqda. Farg‘ona Politexnika instituti professor-o‘qituvchilari I.Ismanov, G.Davlyatova, O.To‘ychiyeva, A.Salimovlar tomonidan “Boshqaruv tahlili” nomli darslik ham 2020-yilda nashrdan chiqarildi.

Xulosa qilib aytganda mamlakatimizda iqtisodiy tahlil maktadi namoyondalarining tarkibi yosh olimlar hisobiga ko‘paymoqda va bular ham uushbu fanning rivojlanishiga o‘zlarining tegishli hissalarini qo‘shmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pardayev M.Q. va boshqalar. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. – Samarqand: SamISI, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
3. Abdukarimov I.T. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
4. Vahabov A.V. Makroiqtisodiy tahlil. – Toshkent: Universitet, 2021.
5. Hasanov B.A. Funksional qiymat tahlili. – Toshkent, 2018.

6. Ikromov M.A., Abduxalilova L.T. Marketing tadqiqotlarida statistik tahlil. – Toshkent, 2021.
7. Ismanov I.N. va boshqalar. Boshqaruv tahlili. – Farg‘ona, 2020.

